

การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา*

Land Management of Buddhist Temple

พระมหาคำพันธ์ ปากโร, พระสุภาพร เตชธโร, พระสฤทธิ์ สุ่มโน,
สุพิมล ศรีศักดิ์ และ นคร จันทรราช

Phrama Kampan Papakaro, Phra Suphapon Tachatharo, Phra Sarit Sumano,
Supimon Sonsakdha and Nakhon Jantharach¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
Mahachulalongkonrajavidyalaya University College Ubon Campas

¹Corresponding Author.Email: nakhonsingh@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย 2) ศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ด้วยการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร และสัมภาษณ์ความเห็นเจ้าอาวาสจำนวน 3 รูป โดยวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

ที่ดินในพุทธศาสนาเป็นที่ยุ่อาศัยสำหรับพระภิกษุเป็นที่บำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชนมีเป้าหมาย 2 อย่าง คือ 1) สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ 2) สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์จากทิศทั้ง 4 ส่วนหลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินวัดในพุทธศาสนามี 2 อย่าง คือ 1) หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัด และ 2) หลักธรรมสำหรับผู้มีส่วนร่วม

การได้ดินของวัดตามหลักของกฎหมาย ฐานะของวัดและการถือครองที่ดินของวัดมีผู้ศรัทธาบริจาคที่ดินเพื่อสร้างวัด ประเภทของที่ดินของวัดมี 3 อย่าง คือ 1) ที่วัด 2) ที่ธรณีสงฆ์ และ 3) ที่กัลปนา กรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดเป็นไปตามประมวลกฎหมายที่ดิน และการคุ้มครองที่ดินของวัดมี 4 อย่าง คือ 1) ลักษณะที่ดินของวัด 2) การห้ามโอนที่ดินของวัด 3) การห้ามยกอายุความขึ้นสู่กับวัด และ 4) การห้ามบังคับคดีกับที่ดินของวัด

ส่วนการจัดการที่ดินของวัดในสังคมไทย ปัญหาเรื่องที่ดินวัดในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน 4 กรณี คือ 1) กรณีเช่าที่ดินวัดของวัดหลวง 2) กรณียกที่ดินวัดร้างของวัดป่าพระพิฆเนศวร์ และ 3) กรณีนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพร้าทั้งหมดแก้ปัญหาเรื่องที่ดินวัดด้วยความความเมตตาแลกรุณาผ่านการประนีประนอมเป็นหลักสำคัญ

คำสำคัญ : การจัดการ; ที่ดิน; วัด; พระพุทธศาสนา

Abstract

The objectives of this research were 1) To study the churchyard inheriting and management in Buddhism into disciplinary (2) To study churchyard's property management of the Buddhist monasteries into Thai's law. and (3) To study method for the Buddhist monasteries churchyard's problem resolution and management: a case study in Ubonratchathani Province. The researcher had collected the data by observing no-participation and participation, in-dept interview with 3 abbots by face to face, reference from documents and analyzing data by the descriptive interpretation.

The results showed that:

Temple land is a monk's residence where Thai Buddhists love to make merit. The goals are the propagation of Buddhism and the monk's residence in Thailand. For, 2 principles dramatic for managing land are for the abbots and dependent monks.

The temple land is donated by the people who are the faithful person. There are 4 types of temple land: temple land, churchyard and Kappana (merit dedicated to the departed). The temple land where the ownership is acquired in accordance with the law on land. There are 4 kinds of protected areas; it is the temple lands, people cannot set up a prescription defense for temple, and they could not execute judgment temple.

Temple Land Management in Ubonratchatani has 4 problems. Firstly, it is a case study of Temple Land lease of monastery. Moreover, it is the deserted Kitsanat Forest Temple. Thirdly, And lastly, it is on utilization of useful by Dam Pra temple. So, the researcher collects to use Buddha's doctrines in two points: compromise and compassion for solving the problems of Temple land.

Keyword: Land; Management; Buddhism; Temple

บทนำ

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ (Ponpirin, 1988) แล้วยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยมีเสนาสนะ และอาคารถาวรวัตถุต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคนทั้งทางด้านจิตใจ และกิจกรรมตามประเพณีนิยม (Phradhamvornayok Opas Niruttimeti, 2003) วัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองรวมทั้งเป็นสถานที่สังเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา และเป็นเหมือนสถานที่รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นๆ เพราะวัดถือได้ว่าเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่พักทางใจ เป็นที่หาความสงบทางใจได้ดีที่สุด (Department of Religious Affairs, 2002) เป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามที่จะก่อให้เกิดความสะอาด ความสว่าง และความสงบ (Ponsan Pokritong, 1996) นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาอีกด้วย วัดทุกวัดในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน (National Office of Buddhism, 2011) แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกัน ตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยได้จำแนกวัดออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

2) สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อม ที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำการสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ เพราะยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ดังนั้นคำว่า วัด จึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในครั้งสมัยอดีตวัดไม่ใช่สิ่งที่พระสงฆ์ต้องแสดงภาวะความเป็นเจ้าของ แต่เป็นสมบัติของสงฆ์ทั่วตระกูล แต่กาลเวลาได้ทำให้วัดยกสถานะเป็นสมบัติและอำนาจอย่างหนึ่งด้วยสถานที่สร้างวัดอันหมายถึงที่ดินจะต้องอาศัยองค์ประกอบทางกฎหมายกำหนดเขตเฉพาะที่ตั้งอย่างชัดเจน ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ตามมาตรา 33 ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัดนั้นหมายถึงที่ดินใน 3 ประเภท คือ 1) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น 2) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด และ 3) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

ที่ดินวัดในครั้งอดีตอาจอยู่ในที่ที่ไม่ต้องการใช้ประโยชน์จากชุมชนหรือสังคมด้วยเหตุผลทางมูลค่า หรือทำเลในการแสวงหาผลประโยชน์แต่เมื่อความเจริญเข้ามาเบียดเบียนที่ดินวัดจึงนำมาสู่การเกิดปัญหา ในการแบ่งแย่งถือสิทธิ์ครอบครองเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดที่มีผลประโยชน์ในด้านทำเลการค้า การ เช่าที่ทำประโยชน์ในที่ดินธรณีสงฆ์ด้วยความมุ่งหวังในเงินบำรุงวัด ค่าเช่าที่ดิน อาคาร อันนำมาสู่กระบวนการ ทางกฎหมายในการดำเนินการฟ้องร้องจัดการบริหารถือสิทธิ์ในที่ดินวัดเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ อันนำ ประเด็นไปสู่วิพากษ์ในทางกฎหมายและสังคมไทยเกิดขึ้น ดังเช่น กรณีที่ธรณีสงฆ์ของวัดสวนแก้ว หรือเอนด ที่ดินธรณีสงฆ์ที่นำมาสร้างสนามกอล์ฟอัลไพน์และบ้านจัดสรรของวัดธรรมิการามวรวิหาร เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงการได้มาและการจัดการที่ดินของวัดในพุทธศาสนา รวมถึงการจัดการที่ดินให้ ถูกต้องในทางกฎหมายเพื่อที่จะทำให้วัดนั้นได้สิทธิชอบธรรมในบริหารจัดการวัดบนฐานแห่งความถูกต้องชอบ ธรรมทางกฎหมายอย่างแท้จริง เพื่อให้วัดเป็นสถานแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคนมนุษย์ตามหลักการทางพุทธ- ศาสนาและความสุขสงบเย็นแก่สังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการได้มาและการจัดการที่ดินในพระพุทธศาสนาตามพระธรรมวินัย
2. เพื่อศึกษาการจัดการที่ดินศาสนสมบัติของวัดตามกฎหมายไทย
3. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดินวัดกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษามุ่งศึกษาและวิเคราะห์ ข้อมูลในส่วนที่เป็นเอกสารสำคัญ (Documentary Research) มีขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา 3 ระดับ คือ

1. รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) หมายถึง วรรณกรรมงานเขียนนักปราชญ์ หนังสือ บทความ เอกสาร ตำรา วารสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์อันเป็นผลงานด้านวิชาการของนักวิชาการและ นักวิจัยอื่นๆที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการศึกษาอันจะทำงานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
3. นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา ได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับดังนี้

1. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ที่ดินตามหลักพุทธศาสนาเป็นสถานที่พักอาศัยเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจในสมัยพุทธกาลนั้น พระองค์ทรงพักอาศัยตามป่าเขา ดังความปรากฏในคราวประกาศธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์พระองค์ก็ใช้ป่าอโศกปตนมฤคทายวัน อยู่จำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น หลังจากนั้น พระองค์ก็ทรงเสด็จไปโปรด พระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งบริวาร จนพระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้บรรลुरुธรรมชั้นโสดาบันเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายอุทยานเวฬุวันให้แก่สงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานซึ่งถือว่าเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996/4/59/71) ซึ่งเป็นอสังหาริมทรัพย์ พระพุทธองค์ ได้แสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนั้นเป็นเหตุ แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับ อาราม ได้ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ที่อยู่อาศัยสำหรับใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณกิจประกาศพระศาสนานี้เกิดจากผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย ได้น้อมนำมาถวายให้เป็นทรัพย์สินของสงฆ์ โดยได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้อาราม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996/4/59/71-72) คือ สถานที่เป็นอาราม หรือวัดเพื่อบำเพ็ญสมณกิจอันสมควรแก่สมณสาธูป

ฉะนั้น ที่ดินวัดหรือเสนาสนะเป็นที่อยู่หรือที่อาศัยถือเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญเพราะมีผลต่อการดำรงตนของพระภิกษุสงฆ์ในการทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้สอยเป็นที่อาศัยหลบร้อนของภิกษุซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่ดินวัด หรือเสนาสนะที่แน่นอนมี ดังนั้นรูปแบบวิถีชีวิตในระยะแรกคืออาศัยพักที่โคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่กับธรรมชาติเพื่อทำความเพียร ต่อมาทรงอนุญาตให้มีอารามหรือเกิดมีที่ดินของตนในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ ทำให้มีความเหมาะสมในการดำรงเพศพรหมจรรย์และเพื่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจึงเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลुरुธรรม มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งการสร้างวัดหรือการถวายที่ดินวัดไว้ในพระพุทธศาสนานั้นจุดประสงค์หลักนอกจากเพื่อให้เป็นสถานที่พำนักของมหาชน เพื่อใช้เป็นสถานที่พักของพระสงฆ์ผู้สละแล้วจากการเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ และพระสงฆ์ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อทำให้แจ้งพระนิพพานยังมุ่งหวังผลในอันสงัดจากผลแห่งการถวายทานไปด้วยอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้วัดยังมีเป้าหมายในการจัดการวัดคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อประโยชน์สุขของมวลมหาประชาชนสมดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996/4/32/39) และยังเป็นที่พักของพระสงฆ์จากการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์สร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในเสนาสนะในวัดก็เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ทรงแสดงคุณประโยชน์ของวิหารว่า “วิหารย่อมป้องกัน ความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้นยังป้องกันงู ยุงและ

ฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรุ่มรวยถวายภิกษุผู้พหุสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหุสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้ว จะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996/7/294/91-92) จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่าเป้าหมายสำคัญในการวัดตามหลักพระพุทธศาสนามีการพัฒนา มาแต่ครั้งโบราณกาล จากพื้นที่ที่เป็นป่ามาปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยที่สงบสงัด และได้เพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นและเอื้อต่อการปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้มีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา ได้สร้างถาวรวัตถุขึ้นภายในวัดโดยการมุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลักและถือว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญตามวิธีการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับหลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมสำคัญตามลำดับคือ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัดโดยผู้ปกครองวัดควรมีหลักธรรมในการปกครองตามลำดับดังนี้คือ 1) หลักพรหมวิหารธรรม 2) หลักอิทธิบาท 3) หลักสังคหวัตถุ 5) หลักกุศลกรรมบถ และหลักธรรมสำหรับผู้อยู่ร่วมกันในวัดโดยมีหลักธรรมตามลำดับดังนี้คือ 1) หลักสาราณียธรรม 2) หลักสัปปริสธรรม 3) หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักธรรมดังกล่าวเป็นหลักธรรมในการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองควรมีหลักธรรมดังกล่าวจึงทำให้การบริหารและการจัดการที่ดินวัดปราศจากปัญหาต่างๆที่จะตามมาได้และยังช่วยแก้ปัญหาเรื่องการบริหารและการจัดการที่ดินได้หลักธรรมดังกล่าวเช่นกัน

2. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการสัมภาษณ์พระครูวิลาศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวงโดยทางวัดและคณะกรรมการได้ปรึกษากับผู้เช่าโดยเป็นไปตามหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้วัดและผู้เช่าที่ดินวัดหลวงไม่มีปัญหาข้อพิพาทใดๆ ทั้งเพราะได้อาศัยหลักเมตตาธรรมวัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกันแต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้แรกเริ่ม คำว่า “วัด” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) ในมาตรา 5 ซึ่งกำหนดให้วัดมี 3 ชนิดคือ 1) พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าบัญชีนับว่าเป็นพระอารามหลวง 2) อารามราษฎร์ คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชีนับว่าเป็นวัดหลวง และ 3) ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ใช้คำว่า วัด ในมาตรา 38 ซึ่งบัญญัติให้วัดมี 2 ชนิด ดังนี้ 1)วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ 2) สำนักสงฆ์

ส่วนการก่อตั้งและวัตถุประสงค์ของวัดวัตถุประสงค์ในการตั้งขึ้นของวัดและในการดำเนินการต่างๆ นอกจากจะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายแล้วยังต้องอยู่ในพระธรรมวินัย ไม่ใช่การทำธุรกิจหรือการแสวงหา

ถ้าเราจากการประกอบกิจการค้าอย่างนิติบุคคลอื่นตามกฎหมายเอกชน โดยที่หน้าที่สำคัญ ประการหนึ่งของวัดคือมุ่งที่จะตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคม เนื่องจากศาสนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่งและประพฤติปฏิบัติ อยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนในสังคมนั้นๆ ร่วมกันได้ วัดเป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติเป็นอย่างสูงและได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑลย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วยและฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐตลอดจนความสำคัญต่อการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ในสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่วนการได้ที่ดินของวัดนั้น “การได้มา” ตามมาตรา 1299 นี้ในทางกฎหมายย่อมเข้าใจได้ว่า เป็นการได้มาซึ่งสิทธิ เช่น เราพูดว่าเราได้ที่ดินก็ย่อมเข้าใจกันในทางกฎหมายว่าเราได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินนั้นคือได้กรรมสิทธิ์ และต้องเป็นสิทธิจึงจะเกิดอำนาจต่างๆ ดังระบุไว้ในมาตรา 13366 แต่สิทธิที่ได้มาตามวรรคหนึ่งนั้น ถ้ายังไม่ได้จดทะเบียนจะไม่บริบูรณ์เป็นทรัพย์สิน คือใช้ยืมบุคคลอื่นนอกจากคู่สัญญาไม่ได้ กล่าวโดยสรุปหลักการที่ดินของวัดตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นสามารถแยกได้เป็น 3 กรณี คือ

1. การได้มาโดยนิติกรรมจะต้องมีการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่
2. การได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรมนั้นวัดย่อมได้กรรมสิทธิ์ทันทีตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย
3. การได้มาโดยมีผู้ทิตที่ดินให้แก่วัดและวัดได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว ที่ดินนั้นย่อมตกเป็นของวัดโดยไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ ไม่สามารถทำการจำหน่ายโอนโดยวิธีธรรมดาคือการทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนกับพนักงานเจ้าหน้าที่อื่นทำให้ที่ดินของวัดมีลักษณะเป็นทรัพย์สินนอกพาณิชย์ การซื้อขายที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์จึงกระทำได้หรือไม่หรือหากแม้จะได้มีการจดทะเบียนเปลี่ยนชื่อผู้ซื้อเป็นเจ้าของแล้วก็ตามผู้ซื้อก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์ ดังนั้น การได้ที่ดินของวัดนั้นอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย 2 ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา 1299 ซึ่งแบ่งเป็น 2 กรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา 84 ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบครองที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อสู้ที่ดินของวัด

3. การศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การเข้าพื้นที่วัดและวัดร้าง การจัดการศาสนสมบัติของวัด ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2511อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 6 และมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้มีรายละเอียดคือ การได้มาทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดให้เป็นหลักฐานและเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สิน นั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วยการได้มาซึ่งที่ดินหรือสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน เมื่อได้จดทะเบียนการได้มาตามกฎหมายแล้ว การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่ดินจัดประโยชน์กระทำได้อีกต่อเมื่อ กรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้องและให้เก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐานที่วัดหรือจะฝากกรมการศาสนาให้เก็บไว้รักษาไว้ก็ได้ การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กลบนาหรือที่วัดที่กั้นไว้เป็นที่ดินจัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาการเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา การเก็บรักษาเงินของวัด

ในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปนั้น ให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัดการดูแล รักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาค ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค เจ้าอาวาสจัดให้ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง ในกรณีที่ดิน เจ้าอาวาส ไวยวจักรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดถูกฟ้องหรือถูกหมายเรียกเข้าเป็นโจทก์ร่วมหรือ จำเลยร่วมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เจ้าอาวาสแจ้งต่อกรมการศาสนาหรือศึกษาธิการจังหวัด ที่วัดตั้งอยู่ทราบไม่ช้ากว่าห้าวันนับแต่วันรับหมาย ให้กรมการศาสนากำหนดแบบทะเบียน บัญชี แบบสัญญา และแบบพิมพ์อื่นและให้คำแนะนำการปฏิบัติแก่วัดเกี่ยวกับ การดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้

ในกรณีการเช่าที่ดินของวัดหลวง และการนำที่ดินไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพรำมีลักษณะเหมือนกัน เพราะทั้งสองวัดนั้นต่างได้ดำเนินการแก้ปัญหาเรื่องค่าเช่าที่ดินวัดและการนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์นั้นผ่านการเจรจาด้วยหลักของเมตตาธรรมมากกว่าจะอ้างระบบกฎหมายจึงทำให้ไม่มีปัญหาเรื่อง การเช่าที่ดินและการจัดสรรผลประโยชน์เท่าใดนัก ส่วนกรณีของวัดป่าพิชมณเฑียรนั้นวัดมีสภาพแวดล้อมที่ด้อยกว่าวัดป่าพยอมและผู้นับถือในพระพุทธศาสนานั้นมีความต้องการอยากยกสถานะของวัดให้เป็นวัดตามปกติ จึงได้ดำเนินการไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆเพราะเป็น เรื่องที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ที่ดินวัดหรือวัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปฐมโพธิกาล โดยการถวายอุทยานเวฬุวันของพระเจ้าพิมพิสาร ด้วยพระราชดำรัสว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมีกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอาภายาณีนะเริง ต่อมาพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงธรรมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” ตั้งแต่นั้นมาจึงได้เริ่มมีวัดเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน วัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษา อบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองรวมทั้งเป็นสถานที่สังเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่ง ในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมาและเป็นเหมือนสถานที่รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นๆ เพราะวัดถือได้ว่าเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่พักทางใจและเป็นที่หาความสงบทางใจได้ดีที่สุด

นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทในหลายๆด้าน อาทิเช่น เป็นสถานที่ศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกฝนอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาคนเจ็บป่วย เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรม ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์และหาความรู้ต่างๆ เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตและความทุกข์ต่างๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เป็นคลังพัสดุซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม

ส่วนการได้ที่ดินของวัดนั้นปรากฏในบทบัญญัติของกฎหมาย 2 ฉบับด้วยกัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กับประมวลกฎหมายที่ดิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของเอกชนโดยทั่วไปอยู่ในมาตรา 1299 ซึ่งแบ่งเป็นสองกรณี คือ การได้มาโดยนิติกรรมกับการได้มาโดยทางอื่นนอกจากนิติกรรม ส่วนประมวลกฎหมายที่ดินได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดไว้ในมาตรา 84 ซึ่งกำหนดให้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นการได้มาซึ่งที่ดินของวัดจะต้องใช้กฎหมายใดมาปรับ และปรับใช้อย่างไร เพื่อให้ถูกต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับนั้นเป็นเนื้อหาที่จะได้ อย่างไรก็ตามยังมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับที่ดินของวัดอีกฉบับหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องกล่าวถึงด้วยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งแม้จะไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการได้มาซึ่งที่ดินของวัดโดยตรง แต่กลับมีบทบัญญัติซึ่งครอบคลุมที่ดินของวัดไว้ เช่น การห้ามโอน การห้ามบังคับคดี และการห้ามยกอายุความขึ้นต่อสู้ที่ดินของวัด

ส่วนการจัดการที่ดินวัดในสังคมไทย ในกรณีที่เช่าที่ดินวัดและนำไปจัดสรรผลประโยชน์ในจังหวัดอุบลราชธานีมี 2 วัด คือ วัดหลวงและวัดบ้านด้ามพร้า่นั้นพบว่าทางวัดโดยมีเจ้าอาวาส คณะกรรมการวัดและผู้เช่าที่ดินวัดนั้นต่างได้เจรจาหรือระงับข้อพิพาทเรื่องเช่าที่ดินวัดด้วยหลักของเมตตาธรรมจึงทำให้วัดและชาวบ้านในฐานะผู้เช่าที่ดินวัดไม่มีปัญหาข้อพิพาทเรื่องเช่าที่ดิน ส่วนกรณีของวัดป่าพินณศวรไม่ได้เป็นการเช่าที่ดินวัดแต่เป็นการยกสถานะของวัดร้างให้เป็นวัดถูกต้องตามกฎหมาย โดยชุมชนและผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนานั้นมีความต้องการอยากยกสถานะของวัดให้เป็นวัดตามปกติ จึงได้ดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายและขั้นตอนของคณะสงฆ์ จึงทำให้ไม่มีกรณีปัญหาใดๆเพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งไม่ใช่ประเด็นหลักในการวิจัยนี้ได้อีก ผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อ/ประเด็นในการวิจัยเพิ่มเติมในครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการเรื่องที่ดินวัดของเจ้าอาวาสในอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อข้อมูลที่หลากหลายภายในจังหวัดต่อไป
2. ควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายๆ ฝ่ายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึกหลากหลายมุมมอง
3. ควรศึกษาเรื่องที่ดินที่เป็นกัลปนากับการจัดสรรประโยชน์ของเจ้าอาวาส ในจังหวัดอุบลราชธานี

References

- Department of Religious Affairs (2002). *A handbook of Monastery Development: Educational resource in monastery; monastery center, spiritual center, sport center*. Bangkok: Kansatsana Printing House
- MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity. (1996). *Tripitaka: Thai version*. Bangkok: MCU Press.
- Phradhamvornayok (Opas Niruttimet). (2003). *The Dhamma criticism 46*. Bangkok: MCU Press.
- Pokritong, P. (1996). *The Monastery Administration and management in globalization period*. Bangkok: Rajbhadha institution.
- Ponpirin, M. (1988). *A handbook of The Sangha Administration*. Bangkok: Chutima Printing.
- National Office of Buddhism. (2011). *A Handbook of the senior Monk*. Bangkok: National Office of Buddhism Press.